

Gerb. G. V. Maciūnui

T. Viktoras Gidziūnas, O.F.M.

Brooklyn, N.Y.

1965-V-13

VOKIEČIŲ ORDINO POLITIKA

IR JOS PRIEŠAI PABALTIJY

DR. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M.

**DR. KIMYS PIRKUS
ARCHYVAS**

Brooklyn, N. Y.

1965

Atspaudas iš žurnalo "KARYS", Nr. 3 (1410)
Kovas - March 1965
65 - 73 pusl.

VOKIEČIŲ ORDINO POLITIKA

IR JOS PRIEŠAI PABALTIJY

Nors didelė ir galinga buvo Romos imperija, tačiau ir jos legijonai nepasiekė rytinio Baltijos jūros pakraščio. Patys romėnai mažai ką žinojo apie ano tolimo krašto gyventojus. Garsusis jų istorikas Tacitas, savo veikale: *De origine et situ germanorum*, pavadinęs juos *aestorum gentes* ir paminėjęs jų gintarą, nedaug ką apie juos tepasakė. Nes ir vėlyvesniais laikais aisčių kraštas buvo laikomas it mažai ištirto žinomąjo pasaulio pakraštys.

Kristaus mokslas, apėmęs visą Romos imperiją, pamažu plėtėsi ir už jos ribų. Dešimtojo amžiaus gale jis jau prisiartinio ir prie aisčių gyvenamųjų vietų. Įvairūs misijonieriai pradėjo lankytis Prūsijoje, Jotvingių žemėje ir Latvijoje, bet nemokantiems kalbos ir nežinant krašto papročių misijų darbas nesisekė. Vieni jų, nesulaukdami savo darbo vaisių iš čia pasitraukė, o kiti, kaip: šv. Adalbertas Vaitiekus ir šv. Bonifacas Brunonas, susilaukė kankinių mirties. Tačiau netrūko ir tokių, kuriems misijų darbas geriau sekėsi. Tarp jų iškyla latvių misijonierius Albertas ir prūsų apaštalas Kristijonas.

Vokiečių pirkliai, įsikūrę Dauguvos žiotyse, turėjo savo kapelionus, kurie pradėjo rūpintis ir vietos gyventojų atsivertimu. Nors darbas buvo be galo sunkus, bet neofitų skaičius pamažu augo. Įsikūrusių vokiečių ir vietos tikinčiųjų reikalams tvarkyti 1180 m. buvo įkurta pirmoji Livonijos vyskupija. Tačiau ši krikščionių bendruomenė daug nukentėdavo nuo dažnų pagonių užpuldinėjimų. Tai matydamas, trečiasis Livonijos vyskupas Albertas (1199 - 1229 m.) sumanė ją ginti. Pradžioje jis kvietėsi pagalbon vokiečius riterius, o vėliau 1202 m. įkūrė ir pastovų karišką Kalavijuočių ordiną. Šio ordino pagalba vyskupas, ne tik apgynė savo tikinčiuosius, bet taip pat pavergė ir netikinčiųjų lybių ir latvių gentis.

Panašiai atsitiko ir Prūsiose. Čia cistersu vienuoliams pradėjo sektis misijų darbas. XIII a. pradžioje jie jau buvo pakrikštiję Vyslos pakraščiuose gyvenančius aisčius. Tada, popiežius Inocentas III 1215 m. įkūrė Prūsijos vyskupiją ir jos ganytoju paskyrė vieną iš uoliausių misijonierių, vardu Kristijoną. Tačiau prūsai kaip ir latviai, dažnai isiverždami į krikščionių gyvenamąsias vietas, visiškai sunaikindavo jų bendruomenes. Tada Kristijonas, sekdamas Livonijos vyskupo Alberto pavyzdžiu, susitaręs su Mozūrijos kunigaikščiu Konradu, 1228 m. įkūrė Dobrino riterių ordiną. Bet šis ordinas nebuvo tiek pajėgus, kiek kalavijuočių ordinas Livonijoje. Jis vos savo pilis beįstengė apginti nuo prūsų, o apginti krikščionis ar užkariauti netikinčiuosius jis net negalėjo ir svajoti.

Tai matydami jo įkūrėjai pasikvietė iš Vengrijos tuo metu laisvą Vokiečių ordiną ir įkurdino jį Kulmo krašte. Įsikūręs Niešavos pilyje ordinas tuoj pat pradėjo sėkmingus karo žygius ~~prie jo prisijungė ir kalavijuočių ordinas~~. Po ordino galybė, 1235 metais prie jo prisijungė. Pagaliau, po dviejų metų, susilpnėjęs kovose, prie jo prisijungė ir Kalavijuočių ordinas. Po šių ordinų prisijungimo Vokiečių ordino galybė dar labiau išaugo. Jis dabar, prisidengęs krikščionybės platinimo misija, sumanė užkariauti visas aisčių gimines ir įkurti vokišką ordino valstybę.

I. VOKIEČIŲ ORDINO POLITIKA

Labai blogai vyksta misijų darbas, kai į jį įsimašo politiniai misijonierių ar valdovų siekiai. Jie sugriaua ir ideališkiausių misijonierių pastangų pasisėkimą. Taip buvo Latvijoje, taip atsitiko ir Prūsiose. Pradžioj Padauguvio gyventojai mielai priimdavo krikštą, bet kada pama-

Vokiečių ordeno riteriai, 1231 m. pavasarį persikėlę per Vyslą kovai su prūsais, įsirengę tvirtovę šimtamečioje ažuole. Vėliau toje vietoje išaugo Torunės miestas.

tė, kad įsijungdami į krikščionių bendruomenę praranda savo laisvę ir patenka vokiečių valdžion, tada, išsižadėję prisiimtojo tikėjimo, pradėjo užpildinėti krikščionis.¹ Dusburgo liudijimu, ir prūsai pradžioje buvę geri ir taikūs žmonės, bet juos suerzino Mozūrų kunigaikščio Konrado grobuoniški troškimai. Tada jie įniršo ir pradėjo siaubti lenkų krikščionių kraštą.² Vadinausi, krikščionių neapykantą aisčiuose pačioje misijų pradžioje sukėlė politiniai vokiečių ir lenkų siekimai.

Pabaltijų įkurtieji kryžiuočių ordinau jau iš pat pradžios, prisidengę krikščionių gyvenimo ir Kristaus mokslo skleidimo misija, drąsiai siekė savo užsibrėžtų politinių tikslų: sukurti vokiškas valstybes ir įsijungti į Vokiečių imperiją. Šių tikslų siekdami Vokiečių ir Kalavijuočių ordinau nesiskaitė nei su savo ikūrėjais, nei su žmoniškumu, nei su vyskupais, nei su paties popiežiaus ar jo legatų sprendimais ar įsakymais.

Po kelių metų vyskupo Alberto įkurtasis Kalavijuočių ordinas, pajutęs savo galybę, pradėjo kratytis vyskupo valdžios. Visų pirma jis pradėjo reikšti savo pretenzijas į užkariautas netikinčiųjų žemes. Tada vyskupas, nors ir nenoromis, sutiko jam atiduoti trečdalį užkariautų pagonių kraštų. Šis laimėjimas paskatino jį siekti dar didesnių laimėjimų. Norėdamas išigyti krikščionių valdovų pasitikėjimą ir gauti iš jų paramos kovose, Kalavijuočių ordinas įsigėidė įsi-

jungti į Vakarų imperiją. Iš tikrųjų tas jam ir pavyko. Imperatorius Fridrikas II 1226 m., priimdamas jį vasalu, pripažino ordino valstybę ir dovanojo visas tas žemes, kurias jis buvo užgrobęs ir ateityje užgrobs iš pagonių.³ Tai buvo pirmasis Kalavijuočių ordino politinių troškimų išsipildymas.

Pasiekęs šiuos laimėjimus, ordino magistras pradėjo rūpintis Lietuvos užkariavimu. Šį jo troškimą dar labiau sužadino bažnytinės vyriausybės pažadas. Popiežiaus legatas Vilhelmas iš Modenos O.P. 1226 m. patvirtino ordino magistro su vyskupu Albertu sudarytą sutartį, kurioje buvo šitaip susitarta: jei magistras Lietuvoje užkariautų tokį plotą, kokį jam vyskupas buvo pažadėjęs Varkoje, tai jis visas turi tekti magistrui.⁴

Remdamasis imperatoriaus ir popiežiaus legato dokumentais, ordinas jau negalėjo ilgiau atidėlioti Lietuvos užkariavimo. Tačiau iš patyrimo žinodamas, kad vienas lietuvių nebeįveiks, sumanė šauktis krikščioniškojo pasaulio pagalbos. Naudodamasis legato Vilhelmo palankumu, per jį informavo popiežių, kad lietuviai yra aršūs Kristaus ir krikščionių priešai, todėl jiems sudrausti būtinai reikia paskelbti kryžiaus karą. Gavęs šitokius skundus, Gregorijus IX neatidėliodamas paskelbė Lietuvai pirmąjį kryžiaus karą.⁵

Šiam karui reikėjo stiprios kariuomenės, todėl popiežius įsakė savo legatui Vilhelmui saky-

ti pamokslus Bremeno provincijoje ir Magdeburgo, Havelbergo, Brandenburgo, Verdeno, Minde-
no ir Paderborno vyskupijose, raginant tikinčiuo-
sius vykti į kryžiaus karą. Taip popiežiaus le-
gato ir kitų pamokslininkų raginami riteriai mie-
lai darė įžadus vykti į Lietuvą, kad atkeršytų pa-
gonims už krikščionių skriaudas ir Kristaus var-
do paniekinimą. Netrukus susidarė didelė kariuo-
menė, kuri kalavijuočių magistro vedama, 1236
m. rudenį užplūdo Lietuvą. Matydamas pirmuo-
sius pasisėkimus, magistras džiaugėsi ir manė,
kad dabar jo troškimas pavergti Lietuvą tikrai
išsipildys. Bet įvyko kitaip, negu jis galvojo.

Rugsėjo 22 d. kryžiuočiai ties Šiauliais susi-
tiko Lietuvos kariuomenę. Prasidėjo žūtbūtinė
kova, kurią laimėjo lietuviai. Mūšyje krito net
pats Kalavijuočių ordino magistras Volkevinas ir
daugelis kilmingų vokiečių riterių.⁶

Pralaimėjęs šį kryžiaus karą, Kalavijuočių
ordinas labai susilpnėjo. Jis, ne tik turėjo atsiža-
dėti savo grobuoniškų siekių Lietuvoje, bet, taip
pat, suabejojo, ar beišsilaikys ir Livonijoje, to-
dėl pagreitino jau anksčiau pradėtąsias derybas
su Vokiečių ordinu dėl prisijungimo. Derybos pa-
vyko ir 1237 m. abu vokiškieji ordinai susiliejo
į vieną.⁷ Dabar prasidėjo vieninga abiejų Vokie-
čių ordino šakų politika ir kova prieš neužka-
riautąsias aiščių kiltis.

Po aštuonerių savo veikimo metų Vokiečių
ordinas jau buvo gerai išitvirtinęs. Iš vyskupo
jis buvo išsiderinęs du trečdaliu užkariautųjų že-
mių. Jo pilių tinklas jau plačiai buvo ištiestas
Prūsų krašte. Prisijungus Dobrino ordinui, jis
paveldėjo ir jo pastatytąsias pilis. Vadinasi, tuo
metu, kai prisijungė Kalavijuočių ordinas, jis jau
buvo pasiekęs vieną iš svarbiausių savo politi-
kos laimėjimų. Jis jau tada buvo įkūręs savo
valstybę. Į imperiją jis įsijungė kiek vėliau ir
iš paties imperatoriaus Fridriko II 1245 m. išsi-
rūpino donacinį dokumentą *“ad ingrediendum et
obtinendum terras Curlandiam, Letoviam et Se-
migaliam”*.⁸

Nors Kalavijuočių prisijungimas praplėtė
Vokiečių ordino ribas, bet kartu ir jo būklę ge-
rokai apsunkino. Jam reikėjo bent dalinai sure-
guliuoti politinius santykius su Danijos karaliumi,
sudrausti rusų kunigaikščius, kurie irgi reiškė
pretenzijas į Livonijos ordino žemes.⁹ Negana
to, jam reikėjo numalšinti ir nepaklusnius bei
sukilusius neofitus.¹⁰ Šiems dalykams sutvarkyti
ordino vadovybei reikėjo nemaža politinio suma-
numo ir karingumo, bet ji, vadovaudamasi ilg-
mečiu patyrimu sumaniai viską atliko. Tik su-
tvarkęs šiuos reikalus Vokiečių ordinas vėl galėjo
tęsti grobuoniškąją politiką Lietuvos užkariavi-
mo tikslu.

Iš kitos pusės, šiuo metu Vokiečių ordinui

buvo susidariusios palankios politinės aplinky-
bės. Kalavijuočių ordino deka popiežius buvo pa-
skelbęs pirmąjį kryžiaus karą Lietuvai. Tiesa,
tas karas nepasisekė, bet vistiek buvo praskintas
kelias tolesniems kryžiaus karams. Neofitų su-
kilimas ordino politinei propagandai irgi daug
patarnavo. Dabar magistrui jau nebereikėjo il-
gai prašyti popiežių, kad jis skelbtų kryžiaus ka-
rus, nes atsirado reikalas ginti krikščionis. Šiau-
lių mūšio pralaimėjimas vokiečių riterių širdy-
se uždegė dar didesnę neapykantą lietuviams, dėl
to jie noriai vyko į rengiamus ordino žygius.
Šį vokiečių didikų palankumą ordino vadovybė
greit panaudojo savo politiniam tikslui. Ji net
savo pilyse pradėjo ruošti jaunuolių į riterius
pakėlimo iškilmes, kad jie savo kalavijus pašvęs-
tų kovai su krikščionių priešais. Tokiu būdu or-
dinas, susitvarkęs viduje ir gaudamas paramos
iš šalies, vėl pradėjo daryti grobiamuosius žy-
gius į Lietuvą.

Lietuviai, matydami savo kaimynų likimą
ir vis didėjančią jų laisvei pavojų iš Vokiečių or-
dino pusės, susirūpino savo likimu ir pradėjo
tarp savęs jungtis. Šis lietuvių susijungimas tu-
rėjo įvykti dar prieš Šiaulių mūšį, nes tik su-
jungtomis jėgomis lietuviai tegalėjo nuveikti to-
kią galingą priešą kariuomenę. Šį vieningos Lie-
tuvos valstybės kūrimo darbą atliko Didysis Lie-
tuvos kunigaikštis Mindaugas. Tačiau, jungda-
mas Lietuvą ir paimdamas ją savo valdžion, jis
sutiko ir priešų. Jie, nenorėdami paklusti jo val-
džiai, pabėgo į Rusiją ir suorganizavo prieš Min-
daugą galingą koaliciją, į kurią įtraukė ir Livo-
nijos ordiną.

Tada Mindaugas, matydamas grėsiančią pavo-
jų, sumanė sugriauti šią sąjungą, atitraukdamas
nuo jos Vokiečių ordiną. Jis pradėjo su magist-
ru derybas, kuriose pažadėjo priimti krikštą ir
padovanoti jam kai kurias Žemaitijos sritis.¹¹
Gavęs šiuos pasiūlymus, Vokiečių ordinas iš prie-
šų koalicijos pasitraukė, nes Mindaugo pasiūly-
mai labiau sutiko su ordino politiniais tikslais.
Tad nebe pagrindo čia galime sutikti su J. Sta-
kausko nuomone: “kad ordinas tais laikais jau
buvo išsidirbęs savotišką pagonių konversijos są-
voką, būtent, tokią, kuri turėjo tikti jo politi-
niam idealui. Jis galvojo, kad konversija esanti
sudėtinė sąvoka, kurią turėjo, jo manymu, suda-
ryti būtina pagonių subjekcija jo valdžiai ir iš-
orinė krikšto ceremonija”.¹² Mindaugo pažadais
magistras laimėjo vieną ir kitą. Lietuvos valdo-
vo krikštas buvo puiki reklama ordino garbei,
o žemių dovanojimas — pretekstas Lietuvos už-
grobimui. Tai aiškiai pastebime ordino pasi-
dirbtuose Žemaitijos dovanojimo dokumentuo-
se.¹³

Mindaugas, tiesa, buvo dovanojęs ordinui

kai kurias Žemaitijos sritis,¹⁴ bet ordinas jomis nepasitenkino. Jis pats pasidirbo dar daug kitų donacinių dokumentų, pagal kuriuos išeitų, kad Mindaugas jam dovanojo visą Žemaitiją.¹⁵ Nežiūrint Mindaugo tikrų ir falsifikuotų dovanojimų, žemaičiai Vokiečių ordinui nepasidavė. Reikėjo juos užkariauti, o tai padaryti jam nepasisekė, nes 1260 m. kovoje prie Durbės kryžiuočių kariuomenė vėl buvo visiškai sumušta.

Po šio pralaimėjimo vėl prasideda ordino magistro maldavimai prie popiežiaus kojų, kad jis gelbėtų lietuvių žudomus krikščionis, vėl skelbiami kryžiaus karai,¹⁵ vėl nauji karo žygiai kardu ir ugnimi naikina visą kraštą.¹⁶ Ir šie kryžiaus karai tęsiasi net ir po Lietuvos krikšto (1387). Šiuos karus ordinas prieš krikščioniškąją pasaulį teisingo tuo, būk lietuviai nesą tikri, o tik apsimetę krikščionys, ir kad jam bent Žemaičių kraštas priklausas Lietuvos kunigaikščių dovanojimo teise. Šie karai pasibaigė tik tada, kai Vytautas Didysis Lietuvos kunigaikštis jungtinėmis lietuvių ir lenkų jėgomis 1410 m., Žalgirio mūšyje, ordino galybei sudavė mirtiną smūgį.¹⁷

Vesdamas užgrobito politiką, Vokiečių ordinas visiškai nesiskaitė su priemonėmis. Jam nepatiko net taikus misijonierių darbas pagonių tarpe, nes jis bijojo, kad misijonierių pastangomis atsivertusi Lietuva neištruktų iš jo grobuoniškų rankų. Taikų misijonierių darbą aiščių tarpe Vokiečių ordino broliai trugdė net nuo karaliaus Mindaugo laikų (1250-1263). Šių faktų tikrumu galime įsitikinti, perskaitę Klemenso V bulę, kurioje popiežius 1310 m. sausio 19 d., pasiskirdamas ordino bylai su arkivyskupu ir rygiečiais spręsti, teisėjus, kalba apie Vokiečių ordino brolių prasikaltimus. Jis sako, kad jie be gėdos jausmo, net atsivertus Lietuvos valdovui, išmetė iš Lietuvos jo pakviestus vyskopus, kunigus ir pranciškonus bei domininkonus ir ne tik išmetė, bet naikino net nužudė, taip, kad dėl to ten išnykęs ir katalikų tikėjimas. Toliau popiežius kalba, kad tie patys ordino broliai sugriovė pranciškonų misijų stotį Brunsbergo pilies apylinkėje, nes jiems nepatiko vieno veiklaus pranciškono misijų darbo pasisėkimas.¹⁸

Vokiečių ordino politikos dėka buvo sugriautas ir lenkų dominikonų ir pranciškonų misijonierių darbas jotvingių krašte. Pradžioje minėtiems vienuoliams misijų darbas pusėtinai sekėsi. Dominikonų pastangomis net buvo įkurta pietinės Lietuvos vyskupija, kurios ganytoju buvo paskirtas jų vienuolijos narys, vardu Vitas.¹⁹ Nuo jų neatsiliko ir pranciškonai. Jie daugiausia pasidarbavo Lukovo apylinkėse, kur didėjęt pagonių atsivertimo vilčiai,²⁰ popiežius Aleksandras IV buvo sumanęs įkurti vyskupiją ir jos vys-

kupu paskyrė pranciškoną Baltramiejų iš Bohemijos.²¹ Ši nauja lenkų pastangomis kuriama vyskupija buvo pavojinga Vokiečių ordino politikai, nes ji galėjo patekti lenkų valdžion. Tai matydama, ordino vadovybė savo prašymais palenkė popiežių, kad jis, leisdamas įkurti vyskupiją, pridėtų sąlygą: "Jei tai be skriaudos mylimų sūnų magistro ir šv. Marijos Vokiečių ordino brolių gali būti padaryta".²² "Tuo būdu", J. Stakausko žodžiais tariant, "Marijos riterių pavvydas ši gražų darbą sutrukdė dar pačioje užuomazgoje".²³

Marijos ordino broliai nemėgo, kad ir patys netikinčiųjų valdovai rūpintųsi savo pavaldinių atsivertimu. Kai 1312 m. Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytenis, užmezgęs santykius su popiežiaus legatu ir Rygos arkivyskupu, pasikvietė pranciškonus ir įkurdinęs juos Naugarduke, leido jiems skelbti Kristaus mokslą, tai to negalėjo pakęsti minėtieji broliai. Jie tuoj padarė karo žygį į Naugarduko apylinkę ir negailestingai nusiaubė kraštą, kartu sudegino ir Vytenio įkurtą pranciškonų misijų stotį.²⁴

Šią pražūtingą politiką Vokiečių ordinas vedė net ir tada, kai pats Didysis Lietuvos kunigaikštis Gediminas jau buvo užmezgęs ryšius su popiežium dėl savo ir pavaldinių atsivertimo.²⁵ Jis ir tada neleido misijonieriams vykti į Lietuvą ir trukdė pranciškonams ir domininkonams palaikyti ryšius su savo vienuolynų viršininkais. Patyręs apie šiuos prasikaltimus, popiežius Jonas XXII 1324 m. vasario 10 d. savo rašte aštriais žodžiais subara ordino vadovybę ir griežtai uždraudžia taip elgtis.²⁶ Tačiau ordinas ir toliau nieko nepaiso. Vėliau, gi, net ir atsivertusią Lietuvą jis užpuldinėja ir 1394 m. apgulęs Vilnių, religinės procesijos metu, nužudo jai vadovaujančią kunigą pranciškoną. Ordinas, matyt, norėjo nužudyti lietuvių kunigą,²⁷ kad krikščioniškasis pasaulis tebemanytų, jog Lietuva vis dar tebėra netikinčiųjų šalis ir todėl padėtų jam ją užkariauti.

Taigi, pagaliau, išnagrinėję Vokiečių ordino veikimą aiščių misijose ir santykius su imperatoriumi, Romos kurija ir misijonieriais, prieiname išvados, kad ordino politikos tikslas Pabaltijy buvo dar anuomet nesuformuluoto vokiečių ekspansijos "Drang nach Osten" šūkio įgyvendinimas, dangstantis aiščių apaštalo skraiste. Bet kadangi šie besočiai vokiečių norai pasireikšdavo per daug aštrioje formoje, todėl vėlesniais laikais, veikiant jų politikos priešams, nors dalinai turėjo sudužti.

II. VOKIEČIŲ ORDINO POLITIKOS PRIEŠAI

Pradžioje aiščiai misijonieriams nieko pikto nedarė. Tiesa, jie nesiskubino krikštytis, o prū-

sai net nužudė pirmąjį misijonierių Vaitiekų. Tačiau, man atrodo, kad jie nesikrikštijo dėl to, jog nemokėdami kalbos, misijonieriai nesugebėdavo išaiškinti krikščionių tikėjimo tiesų, o Vaitiekų jie nužudė dėl to, kad jis buvo apsisotojęs šventame miške, kur negalėjo įkelti kojos joks svetimšalis. Ilgainiui gi prie Dauguvos ir Vyslos žočių kai kuriems misijonieriams misijų darbas pradėjo sektis. Tačiau per didelis misijonierių užsidegimas visus aiščius atversti ir užvaldyti sukiršino ne tik pagonis, bet ir neofitus.

Norėdami išsaugoti savo laisvę, aiščiai pradėjo kratytis krikščionybės. Būdingas yra latvių išpėjimas Livonijos vyskupui Bertoldui, atvykusiam iš Vokietijos su kariuomene jų užkariauti ir pakrikštyti. Apie tai patyrę, latviai jį pasitikdami šitaip prabilo: "Tu tik paleides kariuomenę su savaisiais į savo vyskupiją sugrįžk taikiai, tuos, kurie tikėjimą priėmė, jo laikytis priversk, kitus jį priimti žodžiais ne smūgiais patrauk".²⁸ Jėga priversti krikštytis aiščiai nebuvo nei sąmoningi krikščionys, nei krikščionių draugai. Progai pasitaikius, metę tikėjimą, jie kartu su pagonimis stodavo ginti savo nepriklausomybės.²⁹

Vokiečių ordinui ir vokiečiams kolonistams būtų buvę visai riestai, jei visi aiščiai būtų veikę iš vieno, bet jų laimei aiščiai anuo metu nebuvo susiorganizavę. Jie neturėjo nei vienos valstybės, nei vieno vado, kuris tiek politikoje, tiek kare vadovautų prieš bendrą priešą. Negana to, atskiros aiškių kiltys dargi tarp savęs nesutiko, todėl, nežiūrint jų karingumo, Vokiečių ordinui greitai pavyko užkariauti prūsus ir latvius. Tik vieni lietuviai, pamokyti savo kaimynų nelaimės, sukūrė vieningą valstybę ir pradėjo atkaklų pusantro šimtmečio trukusį karą su Vokiečių ordinu. Įsikūrus Lietuvos valstybei, ši kova iš mūsų lauko dažnai persikeldavo ir į politinę plotmę, nes Lietuvos valdovų tarpe atsirasdavo sumanių politikų.

Lietuvą po savo valdžia sujungė Didysis Lietuvos kunigaikštis Mindaugas, bet ją savo valdžioje išlaikyti jam buvo nelengva. Tik sumaniu diplomatijos keliu jis sugebėjo išardyti galingų savo priešų koaliciją. Norėdamas sugriauti priešų galybę, Mindaugas sumanė savo pusėn patraukti Vokiečių ordiną, todėl jis, sutikęs su magistro Andriaus von Stirland sąlygomis, priėmė krikštą ir padovanojo ordinui kai kurias Žemaitijos sritis. Šiais laimėjimais sužavėtas tuometinis magistras, gal būt visai nesąmoningai, prieš ilgametę ordino politiką, pažadėjo Mindaugui net karaliaus vainiką.³⁰ Šis pažadas tai buvo visų teisių "*ad ingrediendum et obtinendum Letoviam*"³¹ (Įeiti ir užimti Lietuvą) išsižadėjimas ir Lietuvos valstybės pripažinimas. Tiesa, vėliau

Mindaugas — Lietuvos karalystės įkūrėjas. Dail. Jono Subačiaus paveikslas

ordino vadovybė suprato padariusi klaidą ir nesirūpino Mindaugo vainikavimu, bet tuo reikalu pasirūpino pats Lietuvos valdovas.

Pasikeitus ordino politikai, tiek Livonijos ordinas, tiek Rygos arkivyskupas pradėjo reikšti savo pretenzijas. Ordinas norėjo pasinaudoti jam anksčiau imperatoriaus ir popiežių suteiktomis teisėmis, o arkivyskupas naujai įkurtą Lietuvos vyskupiją stengėsi įjungti į savo bažnytinę provinciją.³² Mindaugas tai greitai suprato, todėl per savo delegaciją viską išaiškines popiežiui, išėjo laimėtoju ir sugriovė visus ordino ir arkivyskupo planus. Popiežius, Mindaugo prašomas, priėmė Lietuvą į krikščioniškų tautų šeimą ir jam pačiam suteikė karaliaus vainiką.³³ Negana to, Inocentas IV įkūrė tiesioginiai nuo Švento Sosto priklausančią vyskupiją³⁴ ir pačią Lietuvą paėmė šv. Petro nuosavybėn.³⁵ Taigi, Romos kūrijoje Mindaugas laimėjo daugiau, negu galėjo tikėtis. Savo sumania politika ir atsivertimu jus sugriovė priešų koaliciją ir visiškai sunaikino didžiausio Lietuvos priešo, tapusio draugu, ilgametės politikos laimėjimus.

Susijungusi Lietuva tiek palitikoje, tiek karo lauke pasidarė pavojinga Vokiečių ordinui. Atsitikdavo, kad kovos lauke žūdavo visa kryžiuočių kariuomenė. Iš Šaulių (1236) ir Durbės (1260) mūsų negrįžo net patys ordino magistras.³⁶ Mindaugui valdant, Lietuva pradėjo vispusiškai stiprėti, bet po jo mirties, vėl atsime-

tusi nuo krikščionybės, neteko visų politinių Mindaugo laimėjimų, o jos viduje atsirado nesantaika. Jei šia susilpnėjusia Lietuvos būkle nepasinaudojo Vokiečių ordinas, tai tas atsitiko tik dėka Durbės mūšio, po kurio ordinas turėjo malšinti sukilusius prūsus, žiemgalius ir kuršius.³⁷ Nors po Mindaugo mirties Lietuva nustojo visų jo politinių laimėjimų prieš ordiną ir negreitai susilaukė gabių politikų, tačiau jos vienybės jau niekas daugiau išardyti nebeįstengė ir todėl ji sugebėjo atsispriti prieš Vokiečių ordino tolesnius puolimus.

Laikui bėgant, lietuviams prieš ordino politiką į pagalbą atėjo ir patys krikščionys: vienuoliai, vyskupai ir net popiežius. Atsitiko gi šitaip. Rygos miestas, kaip "Hanzos" narys, buvo nepriklausomas ir, būdamas turtingas, turėjo didelę įtaką. Tuo tarpu Vokiečių ordinas, jausdamasis krašto valdovu, pradėjo varžyti miestiečių laisvę, trukdydamas jų prekybą ir susisiekimą. Rygiečiai, gindami savo teises, jam nenusileido. Negana to, prie šios nesantaikos padidrinimo prisidėjo ir įsisenėjęs ordino kivrčas su arkivyskupu. Nors Livonijos ordinas buvo įkurtas vyskupo Alberto, bet dar jam gyvam esant, išsivadavo iš jo valdžios ir vyskupas turėjo jam atiduoti trečdalį užkariautųjų aisčių žemių. Vėliau Livonijos ordinui prisijungus prie Vokiečių ordino, magistras visai nebesiskaitydavo su Rygos arkivyskupu. Buvo atsitikimų, kad ordino broliai persekiavo arkivyskupui ištikimus dvasiškius, patį arkivyskupą Joną ilgą laiką laikė uždarę kalėjime. Negana to, jie trukdė net ramų misijonierių darbą pagonių tarpe. Šitokioje būklėje atsidūrę rygiečiai, vienuoliai ir arkivyskupas, sudarę sąjungą su lietuviais, pradėjo gintis.³⁸

Prie šios sąjungos sudarymo daug pasidarbavo Rygos arkivyskupas, miesto valdyba, pranciškoniai ir domininkonai. Bet kadangi anais laikais krikščionių sąjunga su pagonimis prieš vienuolinį ordiną buvo didelis prasikaltimas, todėl arkivyskupas, kviesdamas lietuvius sudaryti savitarpės pagalbos sutartį, ragino juos priimti katalikų tikėjimą.³⁹ Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytenis, mandagiai priėmęs ir išklauses arkivyskupo pasiuntinius, sutiko pradėti derybas ir pasiuntė savo pasiuntinius. Pagaliau, 1298 metais kovo mėnesio 30 dieną, Rygos mieste trokštamoji sutartis buvo pasirašyta, kurioje, tarp kitko, lietuviai pasižadėjo priimti krikštą.⁴⁰ Sudarę šią sutartį, rygiečiai su lietuviais tiek kare, tiek politikoje, pradėjo vieningai veikti prieš ordiną.

Lietuvių santykiai su rygiečiais dar labiau sustiprėjo, kai Rygos arkivyskupu tapo pranciškonas Fridrichas iš Pernšteino (1304 - 1340).⁴¹ Pradžioje šis arkivyskupas norėjo sureguliuoti iš seno pairusius santykius su Vokiečių ordinu, to-

dėl tuoj po savo konsekracijos⁴² nuvyko Veneciją pas generalinį ordino magistrą,⁴³ tik jo pastangos liko be pasekmių. Netrukus po savo atvykimo į Rygą, arkivyskupas patyrė didelių nemalonumų.⁴⁴ Vokiečių ordinas, išigeidęs visiškai paimti savo valdžion Rygos miestą ir arkivyskupą, nusipirko Dauguvos žiočių saloje esantį Dunemundės cistersų vienuolyną⁴⁵ ir jame įsitvirtinęs, neleido arkivyskupo ir rygiečių laivams išplaukti į Baltijos jūrą.⁴⁶

Tokioje būklėje atsidūręs, arkivyskupas buvo priverstas ginti savo ir Rygos miesto teises. Jam liepiant, rygiečiai užmezgė su lietuviais dar tampsnesnius ryšius.⁴⁷ o jis pats apeliavo į Romos kūrįją, plačiai ir nuosekliai išdėstydamas visas jam ir jo pavaldiniams, dvasiškijai ir net pranciškonams ir domininkonams, dirbantiems misijų darbą pagonių tarpe, daromas skriaudas.⁴⁸ Kadangi santykiai kaskart vis labiau aštrėjo ir netrukus prasidėjo atvira kova, todėl arkivyskupas, bijodamas, kaip ir ankstyvesnis Rygos arkivyskupas, patekti ordino nelaisvėn. išvyko pas popiežių į Avinjoną, kad ten būdamas, pagreitintų savo bylos eigą.⁴⁹

Popiežius, tačiau, dėl nežinomų priežasčių, nesiskubino šią bylą praveisti. Jis pirmiausia pareikalavo, kad ordinas dėl savo padarytų išsišokimų pasiteisintų. Tada ordino vardu atsakė jo prokuratorius, paneigdamas visus arkivyskupo kaltinimus.⁵⁰ Gavęs šitokį atsakymą, popiežius Klemensas V, 1310 m. birželio 19 d., įsisenėjusiai ordino bylai su rygiečiais ir arkivyskupu sprendė, paskyrė teisėjus.⁵¹

Kadangi byla turėjo vykti prasikaltimo vietoje, todėl jos eigos sekti sugrįžo Rygon ir arkiv. Fridrichas.⁵² Šios bylos metu arkivyskupas pasinaudojo lietuviais, savo sąjungininkais. Kadangi Lietuva, nors ir nekrikščioniška ir buvo priskirta Rygos bažnytinei provincijai,⁵³ todėl jam rūpėjo ir faktiškas jos atsivertimas. Turėdamas šią mintį, arkivyskupas, kaip tik patogiu politiniu momentu, paprašė popiežių, kad jis jam leistų visuose savo bažnytinės provincijos miestuose įkurti pranciškonų ir dominikonų vienuolynus.⁵⁴ Atrodo, kad arkivyskupas norėjo įkurti bent kelis vienuolynus Lietuvoje, kad sukompromituotų Vokiečių ordiną, kuris skelbė, kad lietuvius tik pavergtus galima pakrikštyti, nors tuo tarpu, pats griovė taikiu būdu skelbiamą Evangeliją pagonių tarpe, sugriaudamas pranciškonų misijos stotį.⁵⁵ Galimas daiktas, kad arkivyskupas tuo reikalu buvo susitaręs ir su Didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu Vyteniu, nes šis kaip tik tuo metu, kai popiežiaus legatas pradėjo spręsti ordino bylą, atsiuntė jam ir arkivyskupui prašymą, kad jie atsiųstų jam du pranciškonu, kuriems Naugarduke jau buvo pasta-

tęs bažnyčią ir vienuolyną.⁵⁶ Šis sutartinas arkivyskupo ir Vytenio veikimas turėjo tikslą sugriauti ordino tezę, kad lietuviai yra žiaurūs Kristaus mokslo priešai. Iš tikrųjų, argi popiežiaus legatas, gavęs paties Lietuvos valdovo prašymą, kad atsiųstų jam misijonierių, kuriems jis jau buvo pastatęs net bažnyčią ir vienuolyną, galėjo tikėti ordino brolių tvirtinimams? Taip arkivyskupui, rygiečiams ir lietuviams vieningai veikiant, ir pati byla buvo išspręsta jų naudai. Popiežiaus legatas Pranciškus iš Moliano, išnagrinėjęs visus kaltinimus ir apklausinęs liudininkus, Vokiečių ordiną apkaltino, ekskomunikavo ir ant jo valdomos teritorijos uždėjo interdiko bausmę.⁵⁷

Tačiau ordinas nesiskaitė nei su popiežiaus legato sprendimu. Jis, kaip ir anksčiau, persekiojo arkivyskupą ir stengėsi pavergti Rygos miestą. Tada arkivyskupas vėl išvyko į Avinjoną,⁵⁸ o tarp ordino ir rygiečių prasidėjo atvara, kurios metu lietuviai padėjo savo sąjungininkams.⁵⁹ Ši kova dar labiau suartino lietuvius su rygiečiais. Nuoširdi rygiečių, arkivyskupo,⁶⁰ pranciškonų ir dominikonų draugystė taip paveikė Didįjį Lietuvos kunigaikštį Gediminą, kad jis jau buvo pasiryžęs priimti katalikų tikėjimą. Tuo reikalu jis rašė popiežiui laiškus,⁶¹ kvietė į Lietuvą pranciškonus ir dominikonus, pastatė jiems bažnyčias ir vienuolynus,⁶² ir norėdamas pakelti vidutinę Lietuvos gerovę, kvietė amatininkus ir pirklius, pažadėdamas jiems visokeriopą globą ir laisvę.⁶³ Aišku, kad Gediminas visa tai darė rygiečių, pranciškonų ir dominikonų paragintas, jiems tarpininkaujant, ne vien dėl savo atsivertimo, bet taip pat ir dėl Vokiečių ordino propagandos prieš Lietuvą Vakarų Europoje susilpninimo.

Šis ordino kivrčas su arkivyskupu ir rygiečiais bei pranciškonų ir dominikonų misijų darbo trukdymas,⁶⁴ ar tik nebuvo viena iš tų priežasčių, dėl kurių sumažėjo Vakarų Europos teikiamoji ordinui parama. Ligi tol magistrų prašomas popiežius mielai skelbė prieš netikinčiuosius aiščius kryžiaus karus. Jis ragindavo vyskopus, kunigus ir vienuolius, kad jie skelbtų kryžiaus karus savo pamoksluose. Garsių pamokslininkų paveikti riteriai būriais vykdavo į pagalbą ordinui, vedančiam šiuos karus su Kristaus vardo priešais. Vokiečių ordino propagandos dėka Vakarų Europoje jau buvo išsigalėjusi nuomonė, kad lietuvius, kietasprandžius, reikia būtinai užkariauti ir pakrikštyti.

Bet, štai, prasideda byla su arkivyskupu ir ordino reikalai krikščioniškame pasaulyje pašlyja. Pirmiausia jis praranda pasitikėjimą Romos kūrijoje, nes nuolatiniais skundais apverstas popiežius visu rimtumu imasi spręsti ordino bylą

su arkivyskupu ir tam tikslui net paskiria ypatingus teisėjus.⁶⁵ Taikaus misijonierių darbo griovimas pagonių tarpe⁶⁶ ir arkivyskupo atidengta ordino politika padarė didelį išpūdį dvasiškijai ir dėl to ji ne taip uoliai ragino tikinčiuosius remti ordino žygius. Persekiojimas gi laisvo "Hanzos" miesto užtraukė kitų "Hanzos" miestų neapykantą. Bet labiausiai Vokiečių ordinui turėjo pakenkti popiežiaus legato ekskomunikacija ir interdiktas.⁶⁷

Patys krikščionys, užmezgę santykius su lietuviiais, pamatė, kad jie jau nėra tokie baisūs, kaip juos ligi tol vaizduodavo ordino broliai. Kai kurie Lietuvos valdovai jiems pasirodė labai kultūringi ir sukalbami. Jie pamatė, kad jie nedraudžia misijonieriams skelbti Evangeliją ir krikštyti tuos, kurie Dievo malonei veikiant atsiversdavo.⁶⁸ Vytenis ir Gediminas patys kviečia misijonierius, stato jiems bažnyčias ir vienuolynus. Paaiškėja ir tai, kad Lietuvos valdovų dvaruose jau nuo Mindaugo laikų darbuojasi pranciškonai ir dominikonai, būdami patarėjais sekretoriais ir vaikų auklėtojais.⁶⁹ Gediminas net pačiam popiežiui pažada krikštytis⁷⁰ ir kviečia kunigus, vienuolius, pirklius ir amatininkus, pažadėdamas jiems tikybos laisvę ir globą.⁷¹

Plačiau susipažinę su politine būkle, Vakarų Europos krikščionys nustojo remti Vokiečių ordino darbus. Tačiau Vokiečių ordinas jau buvo tiek įsitvirtinęs Pabaltijy, kad pasiryžo su nieku nesiskaitydamas sudoroti savo politikos priešus. Tiesa, jam jėga pavergus Lietuvos sąjungininką, Rygos miestą, arkivyskupas Fridrichas paskutiniąsias savo gyvenimo dienas (1325 - 1340) turėjo praleisti Avinjone,⁷² bet tokiu savo elgesiu ordinas savo vardo krikščioniškame pasaulyje nepataisė. Būdamas turtingas, jis pasisamdo Vokietijoje laivų ir su jais veždamas medžiagą į Lietuvą, Nemuno pakrantėse pradeda statyti savo pilis, bet Lietuva, susijungusi su Lenkija ir 1387 m. priėmusi krikštą, bendromis jėgomis kovos lauke palaužė ordino galybę.

Kadangi Vokiečių ordinas Lietuvos pavergti nebeįstengė ir ji be jo tarpininkavimo apsikrikštijo, tai jis vėl pradėjo skelbti, kad Lietuvos krikštas netikras ir lietuviai tik apsimetę krikščionimis, o, iš tikrųjų, tebėra krikščionių priešai. Bet ir tokių jo skleidžiamų gandų niekas daugiau nebeklausė. Popiežius ir katalikiškasis pasaulis jau puikiai žinojo, kad Lietuvoje krikščionybė buvo įvesta ir į ordino šmeižtus nekreipė dėmesio.

Taip Vokiečių ordinas perdideliu savo grobuoniškumu užsitraukė ne tik kaimynų, bet ir krikščionių ir net Bažnyčios hierarchijos nemalonę ir sutikęs gana stiprius priešus, tiek kovos

lauke, tiek politikoje, jau nebegalėjo plėsti savo teritorijos. Tačiau jis vis dar troško sujungti Prūsiją su Livonija, atplėsdamas nuo Lietuvos Žemaičių kraštą. 1410 m. pralaimėjęs Žalgirio mūšį, ordinas išsitraukė iš savo archyvo visokius Žemaitijos dovanojimo dokumentus ir imperatoriaus teismę iškėlė Lietuvai bylą. Tada imperatorius atsiuntė savo atstovą Benediktą Makrą, kad jis vietoje viską ištyręs, nustatytų tarp ordino ir Lietuvos sieną. Atstovas viską nuodugnai ištyręs nusprendė, kad visa Žemaitija, su Klaipėdos kraštu, turi atitekti Lietuvai. Ordinas su jo sprendimu nesutiko ir todėl byla atsidūrė net visuotiniame Bažnyčios susirinkime Konstancoje, bet ir čia ordiną sukompromitavo Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto atsiųsta žemaičių delegacija.⁷³ Kadangi nei Konstancos susirinkimas, nei imperatorius Žemaičių klausimo kaip reikiant nebeišsprendė, tai jį turėjo nulemti karas, po kurio 1422 m. buvo sudaryta Melno taika, kurioje ordinas visiems laikams atsižadėjo Žemaičių. Taip buvo baigti Lietuvos ginčai su Prūsijos Vokiečių ordino broliais.

Ne vien su lietuviais Vokiečių ordinas, dėl jo paties grobuoniškumo, nesugyveno; neapkenė jo ir lenkų valdovai. Ir jie turėjo rimtą pagrindą jo neapkęsti. Matėme, kad Vokiečių ordiną į Prūsiją parkvietė ir įkurdino Mozūrų kunigaikštis Konradas, bet ordinas ne tik neparodė lenkams už tai dėkingumo, bet dargi tapo amžinu Lenkijos priešu, atplėsdams jai visą lenkiškąją Baltijos jūros pakraštį. Suprantama tad, dėl ko lenkai rėmė tiek išorinius, tiek vidujinius ordino priešus. Nuo Jogailos laikų (1386 - 1434) su lietuviais jie veikė išvien, sukilusiems (1454) ordino valdžia nepatenkintiems jo pavaldiniams į pagalbą lenkai pasiuntė savo kariuomenę. Nors 13 metų trukęs karas ir lenkams nepigiai atsiėjo, bet vis dėlto jie privertė Vokiečių ordiną prašyti taikos ir 1466 m. Torno mieste buvo pasirašyta taikos sutartis. Lenkija tuomet atsiėmė visas ordino užgrobtas žemes net su Marienburgu, o ordinas, tapęs Lenkijos vasalu, savo sostinę perkėlė į Karaliaučių. Ilgainiui ordinas vis labiau pradėjo silpnėti ligi, pagaliau, jo magistras Albrechtas Hohencolernas, su daugeliu brolių, 1525 m. priėmęs Liuterio mokslą, tapo jau pasaulietiniu valdovu.

Tokiu pat keliu nuėjo ir Livonijos ordino broliai. Iškilus Lietuvos galybei, jie jau nebeįstengė praplėsti savo sienų, nei Lietuvos, nei Rusijos žemėse. Todėl jie neapkenė lietuvių ir visuomet remdavo Lietuvos priešus. Tad neuostabu, jei Vokiečių ordino broliai buvo ir maištininko Švitrigailos kovų pagelbininkai. Ši Švitrigailos draugystė jiems pasibaigė tiesiog katastrofiškai, nes 1434 m. prie Ukmergės įvykusiame mūšyje žuvo net pats magistras ir dau-

gelis ordino brolių. Tada ordinas, padaręs su Didžiuoju Lietuvis kunigaikščiu Zigmantu taiką, daugiau Lietuvos jau nebepuolė. Ilgainiui jis, puolamas danų, švedų ir rusų, visiškai nusilpnėjo, o pačioje Livonijoje, net brolių tarpe, pradėjo išigalėti protestantizmas, kuris greitai pakirto ordino gyvybės šaknis. Livonija, gi, nenorėdama patekti rusų vergijon, Zigmanto Augusto laikais prisijungė prie Lietuvos.

Taip negarbingai Vokiečių ordinas pabaigė savo dienas Pabaltijy, kur jis buvo pakviestas skleisti Kristaus mokslą pagonių tarpe. Deja, jis greitai nukrypo nuo savo tikrojo tikslo ir daugiau pradėjo rūpintis aisčių užkariavimu ir senosios valstybės įkūrimu. Pradžioje jam pavyko užkariauti prūsus ir latvius, bet nepasisėkė pavergti lietuvių. Lietuviai, sukūrę savo valstybę, sugebėjo jam atsispirti ir palaužė jo jėgas, sumušdami jį kovos lauke. Nežiūrint ordino patyrimo ir gero vardo, jis negalėjo atsilaikyti ir politinėje plotmėje, prieš Lietuvos valdovų žmoniškumo pagrindais paremtą diplomatiją, kuriems į pagalbą ateidavo jo skriaudžiamieji krikščionys, pavaldiniai, vienuoliai ir net Rygos arkivyskupas. Savo grobuonišku elgesiu ir nesiškaištymu su Bažnyčios vyresnybe jis užgavo krikščionių jausmus ir jie atsisakė jį toliau remti. Iš kitos pusės, Jogailai tapus Lenkijos karaliumi, tiek politikoje, tiek kovose, Lietuva prieš ordiną veikė iš vieno su Lenkija. Be to, Lietuvai priėmus krikštą ir įsijungus krikščioniškų tautų šeimon, ordinas tapo nebereikalingas, o likęs be darbo, visiškai išsigimė. Galų gale, jo magistras ir broliai, atsimetę nuo katalikų tikėjimo ir priėmę Liuterio mokslą, užbaigė ordino dienas Pabaltijy, atsidavė lietuvių ir lenkų globai.

1. HEINRICI, *Chronicon Livoniae*, editio altera (Srip. rerum Germanicarum in usum scholarum ex Mon. Germ. Hist. separatim editi Hannoverae 1955); *Livlaendische Reimchronik* herausgegeben von LEO MEYER, Hildesheim 1963.
2. "Unum tamen fuit in eis factum laudabile et multipliciter commendandum, quod licet ipsi esset infideles, et diversos deos colerent, pacem cum Christianis vicinis nihilominus habuerunt, nec eos in cultura dei vivi impediabant, nec aliquid molestabant. Sed hoc inimicus humani generis, pacis emulus, non diu sustinens supersiminavit ziznia ..." PETRI DE DUSEBURG, *Cronica Terrae Prussiae*, (Scr. rer. Pruss. I, 33).
3. *Preussisches Urkundenbuch*, I, 1 Haefte, herausgegeben von A. PHILIPPI, Scientia Aalen 1961, n. 56, 41 ss.
4. "Si magister poterit sibi subiugare de Lettia partem aequalentem illi, quam ipse episcopus Theodorico de Cokenois concessit in Warka, eam dividere cum episcopo minime teneatur". *Liv.- Est.- und Kurlaendisches Urkundenbuch* (LUB), I, herausgegeben von F. G. BUNGE, Reval 1852, n. 84.

5. Loc. cit., n. 144.
6. Livlaendische Reimchronik, 1847 - 1873 vers.
7. LUB, n. 149.
9. Loc. cit., n. 169.
9. S. DAUKANTAS, Lietuvos istorija, Plymouth, Pa., 1893, 252 s.
10. J. STAKAUSKAS, Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amž., Kaunas 1934, 51.
11. Livlaendische Reimchronik, 3497 - 3499.
12. Vakarų Europa ir Lietuva, 73.
13. V. KĘTRZUNSKI, O dokumentach Mendoga króla litewskiego, Kraków 1907.
14. Livlaendische Reimchronik, 3497 - 3499 vers.
15. LUB, I, nn. 252, 255, 267, 286, 287, 308, 342.
16. Loc. cit., nn. 359, 366, 375, 376, 387; Chronica Fratris Nicolai Glassberger, O.F.M., (Analecta Franciscan, II, Ad Claras Aquas 1887, 78s).
17. C. JURGELA, History of the Lithuanian Nation, New York 1948, 49ss.
18. "Fertur etiam de ipsis execrabile facinus, dirum nefas, quod cum Rex paganorum cum suis subditis fuisset ad fidem Christi conversus et diversos episcopos successione et presbyteros seculares et fratres Predicatorum et Minorum ordinum in toto Regno suo ordinavit ad extirpationem errorum ... ac plantationem ... permansuros, iidem preceptores et fratres pro pudor! velut eiusdem fidei subversores, quosdam eorumdem Episcoporum, presbyterorum et fratrum ex inde dei quosdam vero interfici ... procurarunt et taliter pagani etiam ad fidem conversi, lumine veritatis abiecto errores pristinos resumpserunt et sic quandam Lethoviensis ecclesia Cathedralis ... non absque multorum fidelium ... periculo miserabiliter fuit deleta". Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae, MPL, I, edidit A. THEINER, Romae 1860, n. 204, 120; LUB, II, n. 630.
19. Monumenta Poloniae Historica, (MPH), II, edidit A. BIELOWESKI, Lwów 1872, 572.
20. "Alexander IV archiepiscopo Gnesnensi ex parte... Boleslai ... fuit humiliter supplicatum, ut cum contra paganos Jataerzones ... per te ac suffraganeos tuos preadricari mandavimus verbum crucis et tam per hoc quam etiam per exhortationem didectorum filiorum Minorum fratrum ... quasi pro firmo speretur, quod iide pagani ad fidem converti debeant christianam". Monumenta Poloniae Vaticana, III, edidit J. PTAŠNIK, Cracoviae 1914, n. 512, 464.
21. I. H. SBARALEA, Bullarium Franciscanum, II, Romae 1760, n. 287, 192.
22. Preussisches Urkundenbuch, I, 2 Haelfte, herausgegeben von A. SERAPHIM, n. 4, 3.
23. Lietuva ir Vakarų Europa, 129.
24. "Item ... rex Viten misit ... assignans eis locum et ecclesiam iam constructam. Hoc intelligentes fratres Prusicae de domo Theutonica, miserunt exercitum per devia et praedictam ecclesiam igne succenderunt". LUB, II, n. 687. "Quas vero (ecclesias) ... aliam in Noggardis, quam cruciferi Prussiae ob destructionem Christianitatis et fratrum minorum extirpationem... igne combusserunt". LUB, VI, n. 3069.
25. "Haec, ... post audivimus ... quod fratres de Pruscia decederunt multas tunicas et bona potentioris Sameytis, ita quod ipsi insurrexerunt contra regem, dicendo, si ipse reciperet fidem, ipsi vellent eum, filios et omnes sibi adhaerentes expugnare ... et totaliter extirpare". LUB, VI, n. 3072.
26. MPL, n. 279, 182.
27. Lites et res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, II², Poznaniae 1892, 155.
28. HEINRICI Chronicon Livoniae, 9.
29. Loc. cit., 3 s.
30. Livlaendische Reimchronik, 3488 - 3496; 3497 - 3499; 3503 - 3505 vers.
31. LUB, I, n. 169.
32. J. STAKAUSKAS, Lietuva ir Vakarų Europa, 78ss., 99ss.
33. MPL, I, n. 104, 50.
34. LUB, I, n. 225.
35. Loc. cit., n. 254, 272.
36. Livlaendische Reimchronik, 1859 - 1866; 5583 - 5678 vers. P. DUSBURG, Scr. rer. Pruss., I, 96ss.
37. J. STAKAUSKAS, Lietuva ir Vakarų Europa, 182s.
38. F. G. BUNGE, Die Stadt Riga im dreizehnten und vierzehnten Jahrhundert, Leipzig 1878, passim.
39. J. JAKŠTAS, Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu, (Senovė, I, 1935, 146s., 150).
40. LUB, I, n. 570.
41. C. EUBEL, Hierarchia Catholica Medii aevi, I², Monasterii 1960, 421.
42. C. EUBEL, Bullarium Franciscanum, V, n. 31, 17s; LUB, II, n. 602.
43. LUB, II, n. 616.
44. Loc. cit., n. 616, 24ss.
45. Loc. cit., n. 614.
46. J. JAKŠTAS, Vokiečių ordinas ir Lietuva, 153.
47. A. SERAPHIM, Zeugenverhoer des Franciskus von Moliano, Koenigsberg 1912, 180.
48. LUB, II, n. 616.
49. Loc. cit., n. 619.
50. A. SERAPHIM, Zeugenverhoer, 179s.; VASILJEVSKY, Gedimino krikštas, Kaunas 1922, 13s.
51. MPL, II, n. 204, 119ss.; LUB, II, n. 630.
52. LUB, II, n. 710; VASILJEVSKY, Gedimino krikštas, 14.
53. J. STAKAUSKAS, Lietuva ir Vakarų Europa, 99ss.
54. C. EUBEL, Bullarium Franciscanum, n. 175, 74; L. WADDINGUS, Angeles Minorum, Ad Claras Aquas 1931 ad an. 1311, n. 23 (VI², 216); MPL, I, n. 207, 123; LUB, VI, n. 2769.
55. MPL, n. 204, 120; LUB, II, n. 630.
56. LUB, II, 687.. H. PASZKIEWICZ, Regesta Lithuaniae, Varsoviae 1930, I, n. 824, 171.
57. LUB, II, n. 710; VASILJEVSKY, Gedimino krikštas, 14.
58. P. SABATIER, Speculum perfectionis, Paris 1898, p. CLVIII; T. VALENTI, Gl'inventari di Fr. Federico di Pernstein, O.F.M., archivescovo di Riga (1304-1340), 59. VASILJEVSKY, Gedimino krikštas, 15.
60. T. VALENTI, Gl'inventari, 51, 56, 62.
61. LUB, II, n. 687.
62. Loc. cit., n. 688s.
63. Loc. cit., n. 690.
64. Loc. cit., n. n. 614; MPL, I, n. 204, 119ss.
65. MPL, I, n. 204, 119ss.
66. LUB, II, nn. 687, 614; MPL, I, n. 204, 120.
67. LUB, II, n. 710.
68. "Pater sancte! nos Christianos non impugnamos, ut fidem catholicam destruamus ... quod patet, quia habemus nobiscum fratres de ordine fratrum minorum et de ordine fratrum praedicatorum, quibus dedimus plenam libertatem baptizandi, praedicandi et alia sacra ministrandi". LUB, II, n. 687.
69. K. GEČYS, Katalikiškoji Lietuva, Chicago 1946, 34; A. ŠAPOKA, Kaunas 1936, 155s.
70. LUB, II, n. 587.
71. Loc. cit., n. 690.
72. T. VALENTI, Gl'inventari, 48.
73. A. PROCHASKA, Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae, Cracoviae 1882, 1018 - 1024.